

راههای پایداری توبه در آیات و روایات

سمیه محمد آبادی^۱

^۱ سطح دو، حوزه الزهراء (سلام الله علیه) اراک، سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۴۰۱

چکیده

یکی از مباحث مهم احکام اسلامی که در آیات و روایات بر آن تاکید فراوانی شده ، اظهار ندامت بنده پس از ارتکاب گناه است اهمیت این مسئله تا آنجاست که ائمه معصومین (علیهم السلام) و تمامی علمای اسلام در وجوب و لزوم توبه اتفاق نظر دارند و در متن قرآن کریم کراراً به آن امر شده است. فرد گناهکار برای میل به توبه باید علاوه بر اراده بر توبه ، میل به ترک معصیت و تقرب به سوی خداوند متعال را نیز داشته باشد. و لازمه این امر آن است که ضرر گناه و فایده توبه بر انسان روشن شود تا اراده جدّی در انسان پدیدار آید. تحقیق حاضر با عنوان پایداری توبه در آیات و روایات درصدد آن است که به مفهوم شناسی واژه توبه ، اهمیت و مراتب توبه ، توجه به حق الله و حق الناس ، یاد خدا و مرگ ، امید به رحمت خدا ، موعظه و عوامل تشویق کننده گناه پردازد. روش به کار برده شده در این پژوهش به شیوه تحلیلی و توصیفی و جمع آوری اطلاعات به صورت کتابخانه ای است.

واژگان کلیدی: توبه ، راه های پایداری ، آیات و روایات.

مقدمه

بی شک یکی از برترین سجایای اخلاقی انسان ، پایداری در توبه است که ائمه معصومین(علیهم السلام) بر این امر تاکید فرموده اند پیامبر اکرم(صلی الله علیه و آله و سلم) می فرمایند:«نشانه توبه کننده چهار چیز است ۱- عمل خالصانه برای خدا ، ۲- رها کردن باطن ، ۳- پایبندی به حق و ۴- حریص بودن در کار خیر» (حرانی ، تحف العقول ، ص ۲۰) روایت حکایت از آن دارد ، استغفار تنها به زبان نیست، بلکه علاوه بر پشیمانی از گناه سابق ، تصمیم بر ترک معصیت و ادای حق الله و حق الناس پایداری و تداوم در توبه نیز لازم است. به عبارتی بدن باید سختی طاعت خدا را بکشد همانگونه که شیرینی گناه را چشیده است. خداوند متعال در قرآن کریم می فرماید«یا ایها الذین آمنوا توبوا الی الله توبهً نصوحاً عسی ربکم ان یکفر عنکم سیئاتکم:ای کسانی که ایمان آورده اید به درگاه خدا توبه کنید ، توبه خالصانه. امید است که پروردگارتان بدی های شما را بپوشاند»(تحریم : ۸) آیه بیانگر آن است ، که یکی از الطاف بیکران خداوند بر بندگانش پذیرفتن توبه است؛ تا از تاریکی شیطان رها شده و به نور رحمت الهی نائل گردد توجه رحیمانه خداوند به به سان نوری است که در قلب تاریکی ها می دود و وی را از خواب غفلت بیدار کرده و متوجه واقعیت های خویش می کند. این بیداری لرزه به جان او می اندازد ، او را سخت پشیمان می کند و انقلابی درونی در فرد رخ داده و آبادانی و نورانی شدن دل را در پی دارد که منجر به تغییر مسیر و بازگشت شخص به سوی حق تعالی خواهد شد. در تحقیق حاضر ، محقق برآن است تا بفهمد راه های پایداری توبه در آیات و روایات چیست. از آنجایی که این امر در سلامت و رشد اخلاقی و فرهنگی جامعه مسلمین اثرگذار است، بحث در مورد آن دارای اهمیت بسیار است با توجه به اینکه در قرآن کریم و روایات معصومین(علیهم السلام) بارها به مسئله توبه و بیان ویژگی های شخص

توبه کننده پرداخته شده؛ لیکن بررسی عوامل موثر در تداوم توبه هم حائز اهمیت است. این بحث از دیر زمان مورد توجه علماء و بزرگان دین مبین اسلام بوده و در این زمینه کتاب‌ها و مقالاتی نگاشته‌اند ، درمورد موضوع توبه اخیراً کتاب‌هایی نظیر: (استغفار درمان همه درد ها) به نویسندگی علی بیات و (توبه) از مرتضی مطهری به چاپ رسیده ، اما از جهت راههای پایداری توبه آن هم از منظر آیات و روایات به این موضوع پرداخته نشده است؛ این پژوهشگر در نظر دارد ، این بار این موضوع را مورد بررسی قرار دهد.

الف) مفهوم شناسی

۱- معنای لغوی «توبه»

واژه توبه از ریشه (ت وب) ، در لغت به معنای بازگشت از معصیت است.^۲

مراد از بازگشت ، اظهار ندامت و پشیمانی است.^۳ حرف تا در انتهای واژه را برخی برای تانیث مصدر و برخی علامت وحدت دانسته‌اند ، که بر این اساس؛ توبه به معنای یک بازگشت و جمع آن (تَوْب) است.^۴ «تَابَ إِلَى اللَّهِ» به معنای بازگشت بنده از گناه به سوی خداوند متعال^۵ «تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ» به معنای غفران و بخشش خداوند نسبت به بنده و دادن توفیق توبه به بنده اوست.^۶ «وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا حَتَّى رَضَا إِذَا ضَاقتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحَّبَتْ وَضَاقتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنْ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ»^۷ توبه بنده بین دو توبه خداوند قرار دارد سپس بنده توبه میکند. آنگاه خداوند توبه بنده را میپذیرد او را مورد بخشش قرار می‌دهد.^{۹۸}

۲- معنای اصطلاحی «توبه»

توبه چراغ راه انسان در تاریکی ها و سرمایه بنده ای است که همه چیزی را از دست داده است. در فضیلت توبه امام باقر (علیه السلام) می فرمایند: «خداوند متعال نسبت به توبه بنده

^۲ ابن جوزی، زادالمسیر فی علم التفسیر، ج ۱، ص ۳۳۵

^۳ دهخدا، لغت نامه، ج ۵، ص ۶۲۲۰

^۴ ابونعیم اصفهانی، حلیه الاولیاء وطبقات الصفیاء، ص ۲۳۱

^۵ بیهقی، شعب الایمان، ج ۳، ص ۱۵۶

^۶ راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ج ۱، ص ۵۱۱

^۷ توبه: ۱۱۸

^۸ طوسی، التبیان فی تفسیر القرآن، ج ۷، ص ۱۱۴

^۹ طبرسی، مجمع التبیان، ج ۲، ص ۱۷

« قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ: بگو اگر خدا را دوست دارید ، از من پیروی کنید؛ که خداوند شما را دوست بدارد و گناهان شما را بیامرزد و خداوند آمرزنده و مهربان است.»^{۶۳}

به طور کلی برای رهایی از گناه گام اول توجه به زشتی گناه و پذیرش زشتی آن است ، گام دوم تصمیم به رهایی از گناه و گام سوم تعقل است^{۶۴}

امام صادق (علیه السلام) به یکی از یاران خود فرمودند: «یا بن جندب قف عند کل امرقبلان تقع فیه: ای پسر جندب! قبل از هر کاری و پیش امدی به پیامد فکر کن»^{۶۵} و نیز پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) می فرمایند: «کسی که در باقی عمر خویش به کار نیک اقدام کند ، از گناهان گذشته اش مورد پرسش قرار نمی گیرد ، و کسی که در ادامه عمرش گناه و نافرمانی را ادامه دهد ، گذشته و آینده مورد مواخذه و سوال قرار می گیرد.»^{۶۶} برای جبران گناه نیز از امام باقر (علیه السلام) در روایتی آمده که فرمودند: ثلاث کفارات: افشای السلام و اطعام الطعام والتجهد باللیل و الناس نیام: سه کار کفاره و جبران کننده گناه است : بلند سلام کردن ، طعام دادن ، نماز و عبادت در آن هنگام که مردم خوابیده اند»^{۶۷} که با رعایت این نکات می توان بر توبه خود پایدار ماند.

^{۶۳} انفال: ۲۹

^{۶۴} اکبری، جوانو ندامت، ص ۳۵

^{۶۵} مجلسی، بحار النوار، ج ۷۵، ص ۳۵

^{۶۶} قمی، سفینه البحار، ج ۹، ص ۴۱۷

^{۶۷} عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۲۶۶

نتیجه گیری

یکی از فرصت‌های مغتنم، برای بنده ی معصیت کار ، موهبت(توبه و استغفار) است. خطاکار به وسیله توبه از گذشته تباه خویش نادم شده و در اوج پشیمانی و با احساس شرمساری از گناهان سابق به درگاه حضرت احدیت باز گشته و طلب مغفرت می کند. باز شدن در توبه به روی بندگان ، در واقع باز شدن باب رحمت است که زمینه پاکسازی روح و نادیده گرفتن گذشته سیاه بندگان را فراهم می کندو به این وسیله ، گناهان قبلی که با وسوسه شیطانی انجام گرفته ، نابود خواهد شد. و آنچه که خواندیم تنها قطره ای از دریای بیکران فضل الهی بود. موضوع تحقیق حاضر نیاز به پژوهش های دیگری با عنوان: راههای تحصیل تو به ، ویژگی های شخص توبه کننده ، آثار توبه در زندگی انسان ها و موانع توبه دارد، که در دایره این پژوهش نمی گنجد و امید است به چنین موضوعات پیشنهادی نیز پرداخته شود انشاالله

فهرست منابع

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

۱. آمدی ، عبد واحد ، غررالحکم ، قم: انتشارات تبلیغات اسلامی ، ۱۳۶۶ه.ش
۲. ابن جوزی ، عبدالرحمان بن علی ، زاد المسیر فی علم التفسیر ، بیروت: دارالفکر ، ۱۴۰۴ه.ق
۳. ابن شهر آشوب، رشید الدین محمد بن علی ، متشابه القرآن و مختلفه ، قم: دارالبیدار للنشر ، ۱۳۶۹ ه.ش
۴. اصفهانی ، احمد ابونعیم ، حلیه الاولیا و طبقات الصغیاء ، بیروت: دارالتراث ، ۱۳۵۱ه.ق
۵. اکبری ، محمد ، جوان و ندامت ، قم: انتشارات فقیان ، ۱۳۹۰ه.ش
۶. الالبانی ، ناصرالدین ، صحیح الجامع ، قم: المکتب الاسلامی ، ۱۴۱۹ه.ق
۷. انصاریان ، حسین ، توبه آغوش رحمت ، اصفهان: دارالعرفان ، ۱۳۹۶ه.ش
۸. بروجردی ، سید حسین ، جامع الاحادیث شیعه ، قم: المهر ، ۱۳۸۰ه.ش
۹. بیهقی ، احمد بن حسین ، شعب الایمان ، بیروت: دارالکتب العلمیه ، ۱۴۲۱ه.ق
۱۰. پاینده ، ابوالقاسم ، نهج الفصاح ، تهران: انتشارات جاویدان ، ۱۳۲۴ه.ش
۱۱. حرانی ، ابو محمد حسن ، تحف العقول ، تهران: موسسه انتشارات ، ۱۳۸۱ه.ش

۱۲. حرعاملی ، محمد بن حسن ، وسائل الشیعه ، بیروت: موسسه آل البيت لاحیاء التراث، ۱۳۶۷ه.ش

۱۳. الحلبي ، ابوالصلاح ، الكافي فی الفقه ، اصفهان: مكتبه الامام اميرالمومنين(ع)، ۱۴۰۳ه.ق

۱۴. حویزی، علی بن جمعه ، نورالثقلین ، قم: مطبعه العلمیه، ۱۳۸۳ه.ش

۱۵. خمینی ، روح الله، تحریر الوسیله ، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار، ۱۳۹۲ه.ش

۱۶. دایره المعارف الفقه اسلامی، الموسوعه الفقهيّه، قم: مجمع الفكر الاسلامی، ۱۳۷۳ه.ش

۱۷. دهخدا، علی اکبر ، لغت نامه ، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۲ه.ش

۱۸. راغب اصفهانی ، حسین بن محمد ، المفردات فی غریب القرآن ، بیروت: دارالشامیه، ۱۴۱۲ه.ق

۱۹. رستمی ، سعید ، راهی برای بازگشت ، قم: انتشارات دارالنور، ۱۳۸۸ه.ش

۲۰. طباطبایی ، محمد کاظم، العروه الوثقی، قم: انتشارات هنر تبلیغات اسلامی، ۱۸۸۴م

۲۱. طبرسی ، فضل بن حسن ، مجمع البیان، قم: ناصر خسرو ، ۴۶۸ه.ق

۲۲. طوسی، محمد بن حسن ، التبیان فی تفسیر القرآن، بیروت: داراحیاء التراث العربی، ۱۴۰۹ه.ق

۲۳. عاملی ، بهاءالدین، جامعه عباسی ، قم: المهر ، ۱۴۲۹ه.ق

۲۴. غروی، محمد جواد ، آدم از نظر قرآن ، تهران: نشر نقاش ، ۱۳۸۴ه.ش

۲۵. فیض کاشانی ، حسن ، محجۀ البیضاء، انتشارات جامعه المدرسین ، ۱۳۸۳ه.ش

۲۶. قمی، عباس ، سفینه البحار، مشهد: آستان قدس رضوی ، ۱۳۷۴.ش
۲۷. مجلسی، محمد باقر ، بحار الانوار، بیروت: انتشارات الوفا ، ۱۴۰۴.ق
۲۸. محمدی ، محمد ، میزان الحکم ، تهران: انتشارات دارالحدیث ، ۱۳۸۶.ش
۲۹. محمدی ، مصطفی ، چهل داستان از قرآن کریم ، قم: آستان مقدس قم ، ۱۳۸۰.ش
۳۰. مصطفوی ، اسدالله ، طرائق الاولیاء ، بیروت: موسسه الاعلمی للمطبوعات ، ۱۹۸۹م
۳۱. موسوی ، حسن، القواعد الفقهيہ ، قم: نشر الہادی ، ۱۳۷۷.ش
۳۲. نجفی ، محمد حسن ، جواهرالکلام شرح شرائع الاسلام ، قم: جامعہ مدرسین ، ۱۳۶۰.ش
۳۳. نراقی ، مهدی، جامع السعادات ، قم: قائم آل محمد ، ۱۳۵۲.ش
۳۴. نوری ، حسین ، مستدرک الوسائل، قم: آل بیت، ۱۳۶۵.ش